

केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः
प्राध्यापकविकासकेन्द्रम्
जयपुरपरिसरः, जयपुरम्

षड्दिवसीया डिजिटलमाध्यमेन
शास्त्रप्रशिक्षणकार्यशाला

16-03-2026 तः 21-03-2026 यावत्

कुलपतिः

प्रो. श्रीनिवासवरखेडी
के.सं.वि.वि., नवदेहली

मुख्यमार्गदर्शकः

प्रो. वाई.एस्.रमेशः
प्रा.वि.के., जयपुरपरिसरः

निदेशकः

प्रो. लोकमान्यमिश्रः
के.सं.वि.वि., जयपुरपरिसरः

प्रो. रेखाकुमारी
केन्द्रसमन्वयकः

डॉ. अङ्कितदाधीचः
संयोजक

श्री नरेशसिंहः
सह-संयोजकः

स्थानम् - केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः, जयपुरपरिसरः
प्राध्यापकविकासकेन्द्रम्

❖ संस्कृत ईलर्निंगसिद्धान्ताः –

आधुनिकयुगे प्रौद्योगिकीसाधनानि शिक्षाक्षेत्रे चमत्कारिपरिवर्तनं जनयन्ति। संस्कृतशिक्षायामपि ई-लर्निंग (E-learning), मुक्तशैक्षिकसंसाधनानि (OER) कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI), गेमफिकेशन (Gamification) इत्यादीनां प्रयोगः शिक्षणं सरलं, प्रभावशालि च करोति।

❖ शास्त्राणां स्वयंपाठिसामग्रीनिर्माणम् –

आधुनिक प्रौद्योगिक्याः सहायतया संस्कृतशास्त्राणां स्वयंपाठिसामग्रीं निर्माय विद्यार्थिभ्यः मुक्तशिक्षणस्य अवसराः उद्घाटयितुं शक्यन्ते। MOOCs (Massive Open Online Courses), SWAYAM पाठ्यक्रमाः, LMS (Learning Management Systems) इत्यादीनां माध्यमेन संस्कृतशिक्षणं सर्वत्र प्रसारयितुं शक्यते।

❖ शिक्षणकौशलविकासः –

अध्यापकानां शिक्षणकौशलस्य विकासः अति आवश्यकः। ई-लर्निंगसाधनानि, डिजिटलपाठ्यक्रमाः, कृत्रिमबुद्धिमत्तायुक्तानि शिक्षणसाधनानि च अध्यापकानां शिक्षणक्षमतां वर्धयन्ति। ई-लर्निंगमाध्यमेन अध्यापकाः विविधविधिषु प्रशिक्षणं प्राप्य कक्षायां नतनां शिक्षणपद्धतिं प्रयोक्तुं शक्नुवन्ति।

❖ ई-क्रीडायाः (Gamification) प्रयोगः –

संस्कृतशिक्षायां गेमफिकेशन- प्रयोगः अत्यन्तं प्रभावकारी अस्ति। क्रीडामुखेन पाठ्यवस्तूनां प्रस्तुतिर्यदि क्रियते, तर्हि विद्यार्थिभ्यः शिक्षणं रोचकं स्मरणीयं च भविष्यति। उदाहरणरूपेण संस्कृतशब्दानां क्विज़ धातुरूपाणां स्मरणाय क्रॉसवर्ड-पज़ल, कृत्रिमबुद्धिमत्तायुक्तानि वार्तालापसाधनानि च शिक्षणं सरलं कुर्वन्ति।

❖ कृत्रिमबुद्धिमत्तायाः (AI) उपयोगः –

संस्कृतशिक्षायां कृत्रिमबुद्धिमत्तायाः उपयोगः शिक्षणं व्यक्तिनिष्ठं (personalized) च कर्तुं साहाय्यं करोति। AI-आधारितशिक्षणमज्जाः ध्वन्यालापानुसारं पाठ्यक्रमाः, संस्कृतभाषायाः यान्त्रिकानुवादव्यवस्था च संस्कृताध्ययनाय नवसम्भावनाः प्रकल्पयन्ति।

❖ निष्कर्षः –

संस्कृतशिक्षायाः अधिकाधिकजनेषु प्रापणाय, सरलतया रोचकतया च शिक्षणा प्रौद्योगिकीमाध्यमानामुपयोगः आवश्यको वर्तते। ई-लर्निंग, O E R , A I , Gamification इत्यादीनां प्रयोगेण संस्कृतशिक्षायाः आधुनिकीकरणं सम्भवति। एतानि साधनानि शिक्षणं सुलभं रोचकं, प्रभावशालि च करिष्यन्ति। अतः शिक्षकेभ्यः छात्रेभ्यश्च प्रौद्योगिकीमाध्यमानां ज्ञानम् अनिवार्यं भवति।

प्रशिक्षण विषया –

- ❖ MOOCs, स्वयम् पाठ्यक्रमविकासः
- ❖ शास्त्रशिक्षणे Digital माध्यमेन नवाचाराः
- ❖ AI Tools/प्रयोगाः अन्तर्जाल Tools
- ❖ Digital माध्यमेन परियोजनाकार्यप्रशिक्षणम्, मूल्याङ्कनपद्धतिविकासः
- ❖ प्रसिद्धानां तन्त्रांशानां (Software/Apps) शास्त्रशिक्षणे उपयोगः
- ❖ E-learning संसाधनानि, तेषां प्रयोगश्च
- ❖ शोधकार्ये Digital अनुप्रयोगाः
- ❖ E-content निर्माणेऽवधात्व्यांशाः

प्रशिक्षणोद्देश्यानि –

- ❖ शास्त्राणां स्वयंपाठिसामग्री निर्माणम्
- ❖ प्रौद्योगिकीमाध्यमेन शास्त्राणां प्रसारः
- ❖ अध्यापकेषु छात्रेषु च AI विषयकं नैपुण्यसम्पादनम्
- ❖ ईक्रीडाक्षेत्रे शास्त्रविषयाणां समावेशः
- ❖ अध्यापकानां छात्राणाञ्च अध्यापनकौशलविकासः

संसाधकाः

डॉ. प्रवेशव्यासः

सहायकाचार्यः, वास्तुशास्त्रविभागः
श्रीलालबहादुरशास्त्रिराष्ट्रियसंस्कृतविश्वविद्यालयः

डॉ. मधुसूदनमिश्रः

सहायकाचार्यः, ज्योतिषविभागः
सम्पूर्णानन्दविश्वविद्यालयः, वाराणसी

डॉ. करुणाआर्या

संस्कृतविभागः
देहलीविश्वविद्यालयः

डॉ. कार्तिकभागवत्

सहायकाचार्यः
पूर्णप्रज्ञासंशोधनमन्दिरम्, बैंगलुरु

डॉ. बिपिनकुमारझा

सहायकाचार्यः, संस्कृतवैदिक-अध्ययनकेन्द्रम्
बी.बी.ए.यू., केन्द्रीयविश्वविद्यालयः, लखनऊ

डॉ. अनिलकुमारः

सहायकाचार्यः, संस्कृतसङ्गणकीयभाषाविज्ञानम्
मुक्तस्वाध्यायपीठम्, केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः